

Amb la mateixa exactitud ha estat transcrit pel Sr. Faraudo el *Libre de les medicines particulars*, que és la versió catalana, feta en el segle XIV, d'un tractat farmacèutic i receptari mèdic compilat pel famós metge hispano-àrab Ben Uáfíd. El manuscrit català es troba a la Biblioteca Capítular de la Seu de Saragossa.

L'interès lingüístic d'aquesta obra és remarcable. En primer lloc és útil al lexicògraf per la versió catalana que dona d'una multitud de noms àrabs de plantes i minerals, i per la definició o descripció de cadascuna de les medicines que anomena. Segonament té interès pel mateix llenguatge usat en les dites descripcions, en el qual es troben molts de mots poc usats en català antic i modern, com *afogaó* 'ofec', *avidar* 'alimentar', *apregonir* 'aprofundir', *clovoll* 'clofolla', *cuyrar* 'posar cuiro', *feegada* 'baixos del vi', *fondamènt* 'ses', *foradell* 'porus', *frànyer* 'rompre', *menasó* 'secreció', *meseledat* 'llebrosia', *ombradiu* 'ombrívol', *querre* 'voler', *raim* (f.) 'matriu', *refenedura* 'feniment', *sofumar* 'fumigar', *sufumeri* 'fumigació', *solvre* 'dissoldre', etc.

Es curiosa la presència (ja observada i comentada per Faraudo) de paraules i frases declaradament castellanes en aquest text. Alguna no ha estat subratllada en l'edició, com ara «assi s lo faze la longa como la rrendoda» (=redonda?) de la pàg. 96 i la «lengua de passaros» (=pájaros) de la pàg. 110.

Segueix un utilíssim *Índice alfabético de la materia farmacéutica descrita en el texto*, amb els noms catalans, àrabs i llatins de les diverses substàncies, i un *Glosario* dels mots més obscurs, en el qual hem trobat encertades totes les definicions i equivalències. Clou el llibre una *Tabla onomástica de autores citados en el texto*.

En conjunt i en els detalls, resulten els dos llibres exhumats pel Sr. Faraudo una excel·lent contribució a la conèixença de les ciències naturals i mèdiques de l'Edat Mitjana i a l'estudi del llenguatge català medieval.

Francesc de B. MOLL

BERNAT BOADES: *Libre de feyts d'armes de Catalunya*. A cura d'ENRIC BAGUÉ.

Vols. I-V. Barcelona, Editorial Barcino, 1930-1948. 180 pàgs.; 160 pàgs.; 188 pàgs.; 188 pàgs.; 232 pàgs. (ENC, A, 29, 45, 52, 60, 61.)

La col·lecció ENC ens ha donat, en cinc volums, el *Libre de feyts d'armes de Catalunya*, publicat per primera vegada dins la «Biblioteca Catalana» de Marià Aguiló (Barcelona 1873). Per a l'establiment del text, el Sr. Enric Bagué ha pres per base el manuscrit núm. 985 de la Biblioteca de Catalunya, provinent de la Biblioteca Campomanes, de Madrid. Sols rara vegada ha esmenat aquest text amb lliçons del manuscrit núm. 491 de la Biblioteca de Catalunya. Ambdós manuscrits són del segle XVII; molt allunyats, doncs, de la data — 1420 — en què fou finit el text original, si haguéssim de creure les declaracions de l'autor. No hi ha manuscrits anteriors. Sobre aquesta base, doncs, el Sr. Bagué ha bastit la seva edició, tot adaptant-la a les normes d'ENC i tot dividint, segons aquestes, el text en paràgrafs o apartats, encapçalats per epígrafs, afegits per a més gran claredat del text. És una innovació que cal agrair, perquè facilita molt la consulta. En el darrer volum, a més a més, el Sr. Bagué ens dona nombroses i erudites notes, amb comentaris i precisions sobre punts històrics tractats en el *Libre*. Aquestes notes tenen, però, un

altre abast: sovint vénen a reforçar una tesi revolucionària que ha canviat totalment la visió que erudits i historiadors tenien del *Libre de feyts d'armes de Catalunya*.

En efecte, en el període de disset anys que va des de l'aparició del volum primer fins a l'aparició del cinquè, de l'edició d'ENC, l'autenticitat de la crònica de Boades ha estat posada en dubte i negada. I, en un pròleg al vol. IV, el Sr. Miquel Coll i Alentorn ha donat a conèixer la formidable requisitòria que va escriure per l'agost de l'any 1942 i que, inèdita fins fa poc, sols era coneguda per alguns erudits i devots de la nostra antiga literatura. Cal dir que, tot i limitada així, la seva eficàcia havia estat tan gran, que la tesi — la certitud — del caràcter apòcrif del *Libre* havia guanyat adeptes àdhuc entre els qui no coneixien el treball del Sr. Coll i Alentorn. I és que no cal pas conèixer íntegrament l'argumentació: uns quants arguments són suficients per a tirar per terra el castell de cartes que és la falsificació que ens ocupa. ¿Com, aleshores, caldrà preguntar-se, el falsari ha reeixit en la seva obra durant tant de temps — més de dos segles i mig —? Per una mena d'encegament col·lectiu en el món de l'erudició, caldrà respondre.

Perquè no és que els historiadors i erudits no veiessin estranyes anomalies en el *Libre de feyts d'armes de Catalunya*. Les veien, les posaven de manifest; però en lloc de treure'n conseqüències contràries a l'autenticitat de l'obra, es limitaven a tornar-les en lloança o blasme de l'autor — Bernat Boades. Això és el que s'esdevingué, per exemple, amb el fet que l'autor no sols hagués recercat en els arxius monàstics: a la Biblioteca Vaticana, sinó també que fos alhora un humanista que recorria als historiadors clàssics, col·leccionava monedes i transcrivia inscripcions romanes i les utilitzava com a font històrica. Lluny de veure en aquest singular matineig erudit un motiu de malfança, hi veien el mèrit singular que hauria estat, si fos autèntic. I Boades sorgia com un historiador excepcional, selecte. Així apareix en el prefaci a la *Història de Catalunya*, de F. Valls i Taberner i del qui signa aquestes ratlles. Pel que fa al llenguatge, cap dels erudits catalans que s'hi enfrontaven no deixava de rebre el xoc del que podríem anomenar el dialecte boadesià. Però o bé l'explicaven per intromissió del copista del XVII que ens havia transmès l'obra¹ o per una mena de degeneració del llenguatge individual de Boades — explicacions ambdues inadmissibles, perquè les modificacions sintàctiques i lèxiques del copista haurien hagut d'abastar unes proporcions inusitades, excepcionalíssimes, i perquè Boades, escrivint en la segona dècada del quatre-cents, no hauria pogut, ni que s'ho hagués proposat, escriure d'aquella manera.

Fou el Prof. Andrés Giménez Soler, de la Universitat de Saragossa, el qui primer va posar en dubte l'autenticitat del *Libre de feyts d'armes de Catalunya*. En la seva obra *La Edad Media en la Corona de Aragón* (Barcelona 1931), 353, en unes quantes ratlles declarava alhora apòcrif el Boades i la *Scriptura privada*: «Boades», deia, «es muy verosíblemente el seudónimo con que encubrió una falsificación histórica un escritor del siglo XVII, casi seguramente el mismo que redactó la *Scriptura privada* o *La fi del comte d'Urgell*, especie de novela grotesca i absurda».

1. RAMON D'ALÒS-MONER remarcava en el seu volum d'*Historiografia* de les «Crestomaties Barcino» (Barcelona 1932): «Semblaria també que Boades marca un primer pas de decadència de la llengua, si no fos que les còpies tardanes que han arribat fins a nosaltres no ens poden pas donar el llenguatge quatrecentista de l'autor.»

No es tracta, doncs, d'una afirmació rotunda; però, finalment, l'acusació estava llançada, i serà sempre un mèrit per a Giménez Soler, per a la seva intuïció crítica i per al seu coratge polèmic, d'haver estat el primer a veure el que ningú no havia vist i a dir el que ningú no havia dit. Damunt d'aquest punt de partença ell mateix va elaborar l'argumentació que culmina en el seu treball *La crònica catalana de Bernardo Boades*, publicat en «Homenaje a D. Miguel Artigas», I (Santander 1931), 17-31. En aqueix estudi Giménez Soler, no sols argumenta a favor de la seva tesi, sinó que — i és un altre mèrit per a ell — llança el nom del falsari: Gaspar Roig i Jalpí, autor del segle XVII. Amb veritable intuïció historiogràfica, Giménez Soler afirma: «Y es tal el convencimiento de haber sido este fraile el forjador de esta crónica, que no habiendo visto ninguna de las obras ciertas suyas, por no estar en ninguna de las bibliotecas de Zaragoza, afirmo sin vacilación que en ellas están vaciados los falsos cricones y la misma crónica de Boades». Enllaça, sobretot, estretament, Gaspar Roig, aquesta crònica i el cronicó de Lliberat. L'argumentació suprema de Giménez Soler és: en la crònica hi ha tot de notícies que no apareixen sinó en els falsos cricones; doncs, la crònica és posterior a llur aparició. Roig i Jalpí és autor del cronicó de Lliberat; el cronicó de Lliberat ha estat buidat en la crònica; doncs, Roig i Jalpí, que diu haver trobat el manuscrit, no va limitar-se a ésser-ne el descobridor, sinó que en fou l'autor. Explica encara Giménez Soler l'adopció del nom de Boades, rector de Blanes, vila nadiua també de Roig i Jalpí, i assigna un objectiu patriòtic a la falsificació.

L'acolliment que els historiadors i erudits catalans van fer a la tesi de Giménez Soler fou, en termes generals, negatiu. El paràgraf transcrit, iniciador de l'escomesa contra el Boades, tot i contenir la veritat essencial de la falsificació i del segle en què va tenir lloc, feia més aviat l'efecte d'un estirabot que no pas d'una conclusió meditada i sospesada. El fet que donés com a obra d'un mateix autor el *Libre de feyts d'armes* i la *Scriptura privada* demostrava una coneixença massa superficial dels dos textos, tan evidentment diferents de llenguatge, d'estil, d'esperit, perquè no resultés explicable l'actitud dels qui no van voler concedir cap atenció a la tesi de Giménez Soler i als seus ulteriors desenrotllaments. I, com no podia menys d'esdevenir-se, van aparèixer alguns impugnadors. Per aquell temps ja ENC havien començat a publicar el llibre de Boades i els Srs. Enric Bagué i Xavier de Salas van creure necessari d'eixir en defensa de l'autenticitat de l'obra. Sota el títol *El cas de Bernat Boades* va aparèixer una impugnació, signada per tots dos, damunt les planes de la *RdC*, XIII (1931), 296-307. La defensa era tan bona com permetien la causa defensada, l'argumentació de Giménez Soler i els punts febles que aquesta argumentació presentava. Per a molts, l'article dels Srs. Bagué i Salas fou com un respir: l'autenticitat semblava salvada. Era indubtable que algun aspecte de l'argumentació de Giménez Soler restava trontollant: aquell en què suposava Boades en desacord amb la mentalitat del seu temps i imbuït per les idees dels homes que havien viscut la guerra contra Felip IV. L'addució de dues lletres inèdites de Berenguer d'Oms on es feien respectuosament certs retrats al rei, semblava un bon punt a favor de Boades, el seu to i la seva mentalitat. Però molts dels altres arguments deixaven, si més no, la indecisió en l'esperit del lector: especialment els relatius a l'erudició i al llenguatge de Boades. I així l'allegat pro Boades no va fer sinó accentuar el dubte en l'esperit d'aquells que havien estat impressionats per l'escomesa de Giménez Soler, tot i llançada com qui diu a les palpentés. No cal dir que, iniciada la polèmica,

l'argument d'autoritat, que també fou esgrimit, no podia ésser eficaç: ja hem parlat d'encegament col·lectiu. Les autoritats — Marià Aguiló, el P. Fita — havien estat els primers a no veure-hi. També la meua autoritat fou invocada: el fet que utilitzés (no gaire abundantament, val a dir) el *Libre de feyts d'armes* en la meua *Història de Catalunya*, era «senyal de la gran importància i la vàlua que tenen les afirmacions de Boades» (veg. Martí de Riquer, *Comentaris crítics sobre clàssics catalans*, 123). Però, tot i que el fet d'una falsificació no està forçosament renyit amb l'exactitud de les afirmacions que s'hi fan, jo que ja havia hagut de parlar, en la dita obra (I, 423, n. 1), de les nombroses interpolacions que devia haver-hi en el text de Boades, en vista de l'allusió que m'era feta, vaig apressar-me a declarar els meus dubtes sobre la seva autenticitat. Altres historiadors i erudits començaven a manifestar-los, almenys privadament, entre ells els mateixos editors; i el Sr. Bagué, en l'*Advertiment* amb què encapçala el volum IV del pseudo-Boades, ens parla d'una lletra del Sr. Joan Ainaud (20 juliol 1937) en què li feia notar una sèrie de fallides i punts dubtosos observats en el text dels *Feyts d'armes*. El citat Sr. Riquer, en el seu discurs d'entrada (1944) a l'Acadèmia de Bones Lletres (*La leyenda de Galcerán de Pinós y el tributo de las cien doncellas*, 18-19), tot fent allusió — bé que sense anomenar-lo — al treball del Sr. Coll i Alentorn i basant-se en el nom de Florinda donat pel *Libre de feyts d'armes* a la filla del comte don Julià, en col·locava la redacció en el segle XVII.

Estava, però, reservat al Sr. Miquel Coll i Alentorn el privilegi de demostrar plenament la falsificació realitzada pel frare mínim Gaspar Roig i Jalpí. El Sr. Coll, especialitzat en l'estudi de la historiografia catalana, ja havia donat a la llum diversos estudis que l'assenyalaven per a belles i fecundes realitzacions. No havia disminuït gens ni mica — ens confessa ell mateix — la seva fe en el Boades, ans seguia conservant-se intacta, davant de la primera escomesa de Giménez Soler. L'estudi publicat per aquest historiador en «Homenaje a Artigas» va passar-li desapercebut. Però, estudiant la llegenda d'Otger Cataló, per a la qual el *Libre de feyts d'armes* era una de les fonts, va arribar a la conclusió de la falsedat del *Libre*. I en una comunicació presentada a la Societat Catalana d'Estudis Històrics, el 25 d'abril de 1942, va donar a conèixer aquest treball: *La llegenda d'Otger Cataló i els Nou Barons*. Allí anunciava un altre estudi destinat a analitzar detalladament la falsificació i a deixar-la plenament demostrada.

Finit el 19 d'agost del mateix 1942, conegut ja, com hem dit, parcialment o totalment, pels seus companys, malgrat que no ha vist la llum fins el 1948, el treball, o almenys les conclusions del Sr. Coll, no van trigar a transcendir al públic i a produir una certa commoció en determinats medis i indrets altres que els erudits, perquè damunt de les afirmacions del *Libre de feyts d'armes*, que parla sovint de fets de religió, havien arribat fins i tot a bastir-se devocions locals, i precisament el falsari havia esmerçat part de la seva activitat en la tasca d'estimular-les.

El pròleg del Sr. Coll ens dóna, finalment, el treball íntegre de debellació. El seu títol és: *El problema de l'autenticitat del «Libre de Feyts d'armes de Catalunya»: Per què el considerem apòcrif*. I comença explicant-nos com va passar «de la nul·la disposició inicial a favor de la tesi de Giménez Soler» a la redacció del seu treball. Després de la llegenda d'Otger Cataló, el Sr. Coll va estudiar altres llegendes esmentades pel *Libre de feyts d'armes*: la del rei Roderic, la de la fundació de Barcelona per Hèrcules, la de l'emperadriu d'Ale-

manya. En totes es produïa el mateix fenomen: Boades s'anticipava de molt, en diversos detalls, a altres cronistes i historiadors. «Aquest matineig, tan sospitós», va induir el Sr. Coll a dreçar la llista de les altres qüestions en què Boades deia també la primera paraula, així com d'altres anticipacions i anomalies, totes molt significatives. La comparació del *Libre* amb la crònica de Tomich, posterior a la suposada data del Boades, especialment la confrontació de les llistes de personatges, que donen un i altre, permet al Sr. Coll d'arribar a la conclusió que les originals són les de Tomich i que aquest és font del Boades. També arriba a la conclusió que ho són Carbonell i Beuter. Les anomenades «profecies de Boades» (predicció no sols de l'expulsió dels sarraïns, sinó també dels moriscos, predicció de l'alliberament dels remences, de la canonització de sant Vicenç Ferrer, de l'obtenció de la corona de Nàpols per Alfons *el Magnànim*) són inventariades pel Sr. Coll i li forneixen un altre nucli d'arguments contra l'autenticitat. Finalment, consideracions sobre el llenguatge de Boades acaben d'arrodonir l'argumentació. Potser no són castellanismes tots els que el Sr. Coll assenyalava com a tals, així la paraula *agravi*, que recordem haver vist en algun document del xv (recordem la forma *gravi*); potser tant o més vatoris que els castellanismes ho haurien estat algunes indicacions sobre els falsos arcaïsmes que conté el *Libre*, els mots i maneres que l'autor creu pròpies del català antic i són simplement formes inventades per ell: així l'ús abusiu del pronom *en*, expedient al qual també van recórrer els renaixents del segle XIX, creient que així donaven un to més castís al llenguatge, paraules com *posquian* per *podien*, *faeien* per *faien*, *faeites* per *feites*, *fusqueren* per *fugiren*; però la importància d'aquest factor filològic és ben assenyalat pel Sr. Coll.

Establerta la falsedat, el Sr. Coll es planteja el problema del *presumpte falsificador*. I tot seguit un nom torna a sorgir: el de Gaspar Roig i Jalpí, ja que, fins al seu descobriment del *Libre* en una notaria de Blanes, ningú no n'havia fet el més petit esment. I, partint d'aquesta sospita, el Sr. Coll examina «l'ambient en què [Roig i Jalpí] vivia, els seus antecedents personals, l'esmerç del temps del sospitós durant la comissió del delictes, l'empremta personal que pot haver deixat en el cos d'aquest i la motivació del fet». Resumint les seves conclusions, direm que els antecedents personals del sospitós — falsificador del crònic de Lliberat — eren pèssims, que les al·lusions i esments que, en algunes de les seves obres escrites vers 1675, són fets al *Libre* de Bernat Boades, ens diuen que, cap a aquestes dates, el text apòcrif ja estava en vies de redacció força avançades i que la seva finalitat, o almenys una de les seves finalitats, era de posar-hi arguments per a les polèmiques que sostenia. Són, en fi, nombrosos i reveladors els rastres de la seva personalitat deixats per Roig i Jalpí en el *Libre de jeyts d'armes*, impressionants coincidències que d'una a una ja serien inquietants, però que totes plegades constitueixen un argument poderós. El Sr. Coll les posa de manifest, hàbilment i extensament, i no ens sorprendria que a hores d'ara poguéssim afegir noves concomitàncies entre l'autor i el *Libre*. Perquè és un fenomen que acompanyarà, sens dubte, la propagació de la seva descoberta — que ja l'acompanya, podríem dir — l'aparició de noves proves, procedents d'ell mateix o d'altres erudits.

Què s'havia proposat Roig i Jalpí amb la seva falsificació? Dins de la reconstrucció del fet, que forma la darrera part del treball del Sr. Coll, la qüestió primordial de l'objectiu té un lloc adequat. En opinió del Sr. Coll, Roig i Jalpí, freturant arguments per oposar al marquès de Mondéjar, a Pellicer i a altres erudits castellans, que atacaven les llegendes divulgades per Tomich sobre

els orígens de Catalunya — Otger Cataló, Carlemany, etc. — va decidir-se a inventar un text que justificués, per dir-ho així, el Tomich; no un fals cronicó, que ja estaven massa desacreditats, sinó una crònica de la baixa Edat mitjana, en català, idioma menys conegut que el llatí «pels debelladors de les falsificacions historiogràfiques». Per fer triomfar la seva falsificació, Roig i Jalpí va prendre un conjunt de precaucions, estudiades també pel Sr. Coll, al capdamunt de les quals l'elecció de Bernat Boades, personatge real, com a suposat autor del llibre. «Veritable troballa, autèntic cop de mestre», que va contribuir molt a despistar els erudits de qualsevol camí que els menés a la veritat.

El Sr. Coll, saltant per damunt de tots els obstacles que el falsari havia posat i que la inèrcia, la bona fe i l'encegament dels erudits havien apilotat, ha aconseguit arribar-hi. És un bon servei que ha prestat a la historiografia catalana. Estem segurs que no serà el darrer i que la preparació acumulada al llarg d'una pacient joventut seguirà donant-nos, en la maduresa, estudis fonamentals sobre la nostra historiografia.

Però, des del punt i hora que l'autor del *Libre de feyts d'armes* no era Boades, sinó Roig i Jalpí, calia restituir-li el que era ben seu i tractar-lo com a autor. És el que ha fet el Sr. Enric Bagué, que en el pròleg del vol. V ens presenta la vida i les obres del singular frare mínim. La figura de Roig i Jalpí que, paradoxalment, pel fet de la falsificació, ha cobrat un gran interès, estudiada pel Sr. Bagué a través del *Libre de feyts d'armes* i de les altres obres seves ja conegudes, pren un relleu i fins una simpatia que era ben lluny de tenir abans, i que mai no hauria tingut dins l'ombra d'oblit en què vivia.

Ara resta a fer una tasca de precisió de les fonts del *Libre*, tot estudiant en quina mesura han estat utilitzades per l'autor i els rastres que hi han deixat, potser fins i tot en el llenguatge.

Ferran SOLDEVILA

MANUEL MILÀ I FONTANALS : *La Cansó del pros Bernat*. Amb una presentació per RAMON D'ABADAL I DE VINYALS. Vic, 1947. 34 + XXXII pàgs.

Com a present als seus companys bibliòfils i als seus amics, el Sr. Abadal ha publicat el bell poema de Milà i la seva continuació *La mort de Galind*, acompanyats de reproduccions dels gravats de J. Ll. Pellicer que il·lustraven les edicions d'aquestes obres sortides a llum en 1886 i 1912.

Però el millor d'aquesta acurada edició del Sr. Abadal és sens dubte la seva presentació de l'obra de Milà, on estudia la figura històrica de Bernat, comte de Ribagorça, i la seva relació amb el llegendari Bernaldo del Carpio que ja fou assenyalada per l'aragonès J. Pellicer en el segle XVII i demostrada per Milà dos segles més tard. La revisió a fons que està fent el Sr. Abadal de tot el que es relaciona amb la història de Catalunya durant el període comtal li ha permès de donar noves precisions sobre Bernat de Ribagorça que no podien deduir-se encara dels treballs anteriors de Serrano y Sanz i de Valls i Taberner, i rectificar algunes conclusions a què havien regut poder arribar aquests dos autors. El Sr. Abadal va seguit en la documentació autèntica i en la falsa, però també arcaica, les manifestacions indiciàries de la formació de la llegenda de Bernat i del seu trasllat cap a ponent, i assenyala agudament